

UNIVERZA V LJUBLJANI  
FILOZOFSKA FAKULTETA  
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST IN LITERARNO TEORIJ  
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

**TINA URBANC**

## **Zgodovinska povest Lee Fatur**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI  
FILOZOFSKA FAKULTETA  
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST IN LITERARNO TEORIJ  
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

**TINA URBANC**

## **Zgodovinska povest Lee Fatur**

Diplomsko delo

Mentorja:  
izr. prof. dr. Tone Smolej  
red. prof. dr. Miran Hladnik

Dvopredmetni univerzitetni študijski  
program prve stopnje Primerjalna  
književnost in literarna teorija;  
Dvopredmetni univerzitetni študijski  
Program prve stopnje Slovenistika

Ljubljana, 2012

## **ZAHVALA IN POSVETILO**

Ob končanem študiju prve stopnje bi se rada zahvalila družini, fantu in študijskim kolegom, ki so mi ves čas stali ob strani.

Diplomsko nalogo posvečam svojemu učitelju slovenskega jezika iz gimnazije, Stanislavu Vilharju.

## **IZVLEČEK**

### **Zgodovinska povest Lee Fatur**

Diplomsko delo poskuša zaobjeti zgodovinski opus Lee Fatur, ki obsega 5 daljših povesti. Lea Fatur je bila izredno izobražena ženska, velik poudarek je dajala tudi zgodovini, za katero se je začela zanimati že v mladih letih. Svoje znanje je dopolnila z domišljijo in tako napisala zgodovinske povesti, v katere je zajela svoje sanje in hrepenenja. Izbrala je različne zgodovinske teme, predvsem pa slovanske, saj je poskušala skrbeti za nacionalno ozaveščanje. Tako se je lotila Turkov, Uskokov, časa Napoleona na slovenskih tleh pa tudi vojne med Poljsko in Švedsko. V resnično zgodovinsko dogajanje je večinoma postavila fiktivne literarne osebe, se pa v vsakem delu pojavijo tudi zgodovinsko izpričane osebe.

**Ključne besede:** zgodovinska povest, Turki, Uskoki, Ilirske province, švedsko-poljska vojna

## **ABSTRACT**

### **Lea Fatur's historical novel**

This diploma thesis attempts to embrace historical opus of Lea Fatur which includes five longer stories. Lea Fatur was a well-educated woman; she also put a strong emphasis on history in which she became interested at a young age. She complemented her knowledge by imagination and thus wrote historical novels which capture her dreams and desires. Trying to provide national awareness, she chose a variety of historical topics, particularly the Slavic ones. Therefore, she undertook the Turks, Uskoks and Napoleon on Slovenian soil as well as the war between Sweden and Poland. In real historical events, she placed mostly fictional literary characters; however, historically attested persons are also present in every part.

**Key words:** historical novel, Turks, Uskoks, Illyrian Provinces, Swedish-Polish War

# KAZALO

|                                                                             |     |
|-----------------------------------------------------------------------------|-----|
| ZAHVALA IN POSVETILO.....                                                   | ii  |
| IZVLEČEK .....                                                              | iii |
| ABSTRACT .....                                                              | iii |
| UVOD .....                                                                  | 1   |
| 1 ŽIVLJENJE IN DELO LEE FATUR .....                                         | 1   |
| 2 ZGODOVINSKA POVEST NA SLOVENSKEM .....                                    | 3   |
| 3 PREGLED PISATELJIČINIHZGODOVINSKIH POVESTI PO TEMATIKI.....               | 5   |
| 3.1 Tematika Turkov .....                                                   | 5   |
| 3.1.1 <i>Vilemir: Romantiška povest izza turških bojev</i> .....            | 6   |
| 3.1.2 <i>Junakinja zvestobe: Povest iz turških časov</i> .....              | 10  |
| 3.2 Tematika Uskokov .....                                                  | 12  |
| 3.2.1 <i>Za Adrijo: Povest iz uskoško-beneških bojev</i> .....              | 12  |
| 3.3 Tematika Ilirskih provinc .....                                         | 17  |
| 3.3.1 <i>Komisarjeva hči: Zgodovinska povest</i> .....                      | 17  |
| 3.4 Druga nordijska vojna oz. druga švedsko-poljska vojna.....              | 20  |
| 3.4.1 <i>Vislavina odpoved: Povest iz druge švedsko-poljske vojne</i> ..... | 21  |
| 4 RESNIČNE ZGODOVINSKE OSEBE V POVESTIH .....                               | 23  |
| ZAKLJUČEK .....                                                             | 24  |
| LITERATURA IN VIRI .....                                                    | 25  |
| IZJAVA O AVTORSTVU.....                                                     | 28  |

## UVOD

Zgodovinski opus Lee Fatur zajema 5 daljših povesti. Najprej bom povedala nekaj o življenju in ustvarjanju avtorice in nekoliko predstavila teorijo zgodovinskega romana oziroma povesti na Slovenskem, nato pa se bom osredotočila na sama literarna dela. Povesti bom razdelila glede na zgodovinsko tematiko, nato pa bom podrobno predstavila vsako posebej. Na koncu se bom lotila še preverjanja literarnih oseb in skušala ugotoviti, če gre za resnične zgodovinske osebe.

## 1 ŽIVLJENJE IN DELO LEE FATUR

Lea Fatur se je rodila 15. novembra 1865 v Zagorju pri Pivki – Faturji naj bi bili najstarejši prebivalci v vasi. Osnovno šolo je najprej obiskovala v domačem kraju, končala pa jo je pri benediktinkah na Reki. Njen oče je bil železničar, zato se je družina veliko selila. Želela je postati učiteljica, toda na željo staršev se je izučila za šiviljo, kasneje pa so jo poslali v Ljubljano, kjer je gospodinjala svojim bratoma, ki sta se šolala. Ves čas se je ob študentih izobraževala tudi Lea sama, saj je bila mlada in željna novega znanja; naučila se je več tujih jezikov: nemščino, francoščino, italijanščino, latinščino in spoznavala slovanske jezike; prebiral je knjige domačih in tujih avtorjev; v največje veselje pa ji je bilo raziskovanje in poglobljanje v zgodovino (Žebovec 2009: 60). Lea Fatur je začela pisati že pri šestnajstih letih, njena mentorja pa sta bila Zofka Kveder in Fran Saleški Finžgar. Sodelovala je pri raznih časopisih in revijah, objavljala je v *Slovincu*, *Zori*, *Ženskem svetu*, *Domačem prijatelju*, *Orliču*, *Koledarju Mohorjeve družbe*, *Slovenskem koledarju*, *Dobri gospodinji*, *Ilustrovanem glasniku*, nemškem ljubljanskem dnevniku *Laibacher Zeitung*, največ pa v *Domu in svetu* med letoma 1905 in 1913, ko sta ga urejala estetsko manj zahtevna Opeka in Lampè (Mahnič 1964: 232). Bila je prva ženska, ki je postala sodelavka *Doma in sveta*. Tu je objavljala predvsem zgodovinske povesti, katerih področje je bilo dominsvetovcem izredno priljubljeno. Prav v zgodovinskih povestih je namreč opazna pisateljčina domoljubna slovenska in tudi slovanska misel, kakršno je tisti čas načrtno gojil tudi *Dom in svet* (Baša 2006: 14). Lea Fatur je bila znana tudi v tujini. Njena dela so bila ponatisnjena v amerškem slovenskem časopisju: *Nova domovina*, *Amerikanski Slovenec*, *Clevelandska Amerika*. Objavljala je tudi poljudne članke o vzgoji, gospodinjstvu, prehrani, zdravju, higieni in

zdravilnih zeliščih. O slednjih je izdala knjigo z naslovom *Zel in plevel*, pod katero je podpisana s psevdonimom Magister L., zato je bila ta knjiga nekaj časa napačno pripisana Antonu Slivniku (Žebovec 2009: 61). Poleg vsega tega je imela Faturjeva še izreden dar za pripovedovanje pravljic in pripovedk. Na osnovi ljudskega izročila domačega kraja, ki ga je spremljala že od otroških let, je leta 1910 napisala *Pravljice in pripovedke*, ki so v dveh knjigah izšle šele malo pred pisateljičino smrtjo, leta 1941, v založbi Ljudske knjigarne.

Lea Fatur je ustvarjala v času, ko se je razmahnila moderna, a se ji je nekoliko približala le v nekaterih črticah (*Takrat so cvetele akacije*, *Jezerska roža* ...), sicer pa je pisala v smislu zapoznele slovenske romantike ali romantičnega realizma (Mahnič 1964: 232). Njeno glavno področje so bile daljše pripovedi, največkrat romantične zgodovinske povesti, v katerih se odraža njen domišljjski svet, prepojen z idealizmom in romantiko. Lotevala se je najrazličnejših zgodovinskih snovi: v *Vilemirju* (DS 1906) prikazuje boje naših narodov s Turki; v povesti *Za Adrijo* (DS 1909), ki velja za eno njenih boljših, obravnava spopade med senjskimi Uskoki in Benečani; ob stoletnici Napoleonove Ilirije je izhajala njena povest *Komisarjeva hči* (DS 1910); Sienkiewicz, ki je bil med Slovenci tisti čas precej priljubljen, pa je na pisateljico očitno vplival tako, da je napisala povest iz druge švedsko-poljske vojne z naslovom *Vislavina odpoved* (SV 1912). Poleg daljših povesti je Faturjeva pisala tudi krajše in sodobnejše povesti in novele: *V burji in strasti*, *Biseri*, *Iz naših dni*, *Črtomir in Bogomila* ... (DS 1912). Dogajajo se na prelomu obeh stoletjih v meščanskem in deloma plemiškem okolju ter obravnavajo precej splošna ljubezenska ter nazorsko verska vprašanja (Mahnič 1964: 233).

Zanimivo je, da Faturjeva v svojih delih ni nikoli pisala o svojem skromnem življenju. Vanja je zajela svoje sanje in hrepenenja. Vse svoje skrbi v realnem svetu je znala ločiti od svojega notranjega sveta. Po besedah Mahniča (1964: 233) je bila rojena fabulistka z bujno fantazijo, a hkrati zelo pomanjkljivo psihologijo in preočitno vzgojnostjo. Pisateljičin idejno etični svet namreč podaja bralcem sporočila kot so: pehanje za bogastvom vodi ljudi v zločine, ljubezenske strasti pa v nesrečo; zakon mora ostati neločljiv; dobrota je poplačana; treba je odpuščati itd. Postava deklet v njenih delih je, da se za dosego višjih ciljev odpovejo osebni sreči, na drugi strani pa moške izkazujejo neuklonljivo zvestobo svojemu narodu s tem, da se bojujejo in žrtvujejo za njegovo svobodo. Faturjeva je izhajala iz konservativnega vaškega okolja in bila vzgojena v miselnosti, da je svobodomiselnost pogubna, zato je v življenjskih nazorih pravo nasprotje svoje mentorice Zofke Kveder, ki je bila glasnik emancipacije in somišljenica socializma. Odklanjala je celo liberalno politiko Napoleonove Ilirije ter

povelečevala krščanstvo kot odrešilno idejo sveta. Prav od tu pa izvira njeno pretirano moraliziranje in pridigarstvo.

Zunanja akcija njenih povesti je zelo razgibana, pogosta so naključja in čudeži v razpletu. V pripovedni tehniki je iznajdljiva, saj sintetično razvojno pripovedovanje občasno pojasnjuje z retrospektivnimi posegi v preteklost ali pa celo razvije dve vzporedni zgodbi. Samo zgodbo pisateljica preplete z referiranjem, posnetim po zgodovinskih virih, vzgojnim meditiranjem o življenju, trpljenju in veri, natančnimi opisi obrazov, oblek, notranjščin in razpoloženjskimi lirskimi orisi pokrajine, katere vzdušje rada poudari z bajeslovjem in vražami. Literarne osebe najpogosteje karakterizira črno-belo. Prizorišča njenih del so zelo številna. Najbolje ji je uspelo opisati ravno pokrajino domače Notranjske okrog rojstnega Zagorja s kraško burjo in tipičnimi ljudskimi značilnostmi, opisovala je tudi Goriško, mikala pa jo je tudi barvitost tujih južnih in vzhodnih dežel Italije in Turčije (Mahnič 1964: 233). Pri pisanju povesti je Faturjeva pogosto uporabljala narečne besede, predvsem lokalizme s Pivke, v njenih delih pa zasledimo tudi veliko hrvaških besed (npr. obisniti se).

Lea Fatur je umrla v visoki starosti 1. avgusta 1943 v Ljubljani in je pokopana na Ljubljanskih Žalah.

## **2 ZGODOVINSKA POVEST NA SLOVENSKEM**

Ob koncu 50. let sta se emancipirala dva pomembna evropska pripovedna žanra, kmečka in zgodovinska povest. Slovenska zgodovinska povest, katere predhodnik je literarna zgodovinska biografija, je izrazit nacionalnokonstitutivni žanr. Tezo dokazuje preprosto dejstvo, da so izjemna tista besedila, ki se ne ukvarjajo z domačo zgodovino. Zgodovinska povest je interpretacija zgodovinopisnega in folklornega gradiva in obenem inštrukcija za bodoče zgodovinsko obnašanje naroda. Zgodovinska povest je vedno aktualizacija zgodovine (Hladnik 1991: 66).

Povprečna dolžina pripovedne proze z zgodovinsko tematiko teži k poimenovanju le-te s povestjo, kar je v šolski poetiki slovensko ime za krajši, oblikovno nestremljivi roman. Poleg tega je bil v 19. stoletju daleč najpogostejši podnaslov za pripovednoprozno besedilo povest, ne glede na njegovo dolžino. Predvidevali bi, da bo statistično povprečna kmečka povest podobna povprečni zgodovinski povesti, pa temu ni tako. Zgodovinska povest je obsežnejša od kmečke. Zgodovinske povesti so si raje kot kmečke nadevale oznako roman. Še raje so

vrstno oznako roman v zvezi z zgodovinsko tematiko uporabljali kritiki, največkrat takrat, ko so pisali o neslovenskih besedilih. Zelo verjetno za podnaslov romana niso bila kriva le obsegovna nadpovprečja, ampak tudi nekatera vsebinska pričakovanja. Roman je imel v razmerju do povesti status tujega nasproti domačemu. Bil je izraz avtorjeve želje pokazati na svetovljanskost svojega pisanja, na zgledovanje pri tujih upovedovalnih vzorcih. Zgodovinska povest se je v četrtini primerov deklarirala kot zgodovinski roman in s tem opozarjala na zgledovanje pri tuji poetični formuli – pri Scottovem žanrskem vzorcu. Dodatno je moglo k oznaki roman privedi dejstvo, da je zgodovinska povest črpala iz zgodovinopisne faktografije v večji meri kot iz ustnega izročila, ki se je v slovanskih, zlasti južnoslovanskih literaturah genetsko povezovala s povestnostjo. Poleg tega je bila zgodovinska povest manj podvržena časovno-stilnim inovacijam kot sodobna meščanska in kmečka snov (Hladnik 1994: 133).

Po eni strani je podnaslov roman pomenil napoved daljših, oblikovno domišljenih besedil (krajša bi se dalo razumeti tudi le kot slučajne produkte), za katera je potrebna že precejšnja pisateljska kondicija in s tem povezana profesionalnost, izurjenost, rutina. Po drugi strani pa je izraz roman – tudi s poudarjanjem erotične tematike – obljubljal bolj sproščeno zabavo in manj vzgojnosti, kot je bilo to običajno pri povesti, in se tako navezoval na trivialno literarno tradicijo. Do srede 20. stoletja je zgodovinski roman sodil oblikovno med nevarna podjetja, čeprav je bil po sporočilni plati zaradi tematizacije nacionalne preteklosti nesporno zaželen.

Zgodovinska povest kot žanr je imela dve funkciji: bralca je hotela zabavati, mu biti v bralski užitek, hkrati pa mu je pomenila tudi model nacionalne politične eksistence. Za nacionalno ozaveščanje je skrbela tako, da je kazala na slavne čine Slovencev v preteklosti ali pa tudi na neuspela nacionalna podjetja – v opomin in svarilo, kako se ne sme ravnati v prihodnje. Ta temeljna funkcija se je najlažje uresničevala skozi tematizacijo dogajanja na domačih tleh. Edini številnejši Slovani, s katerimi so Slovenci doma lahko prihajali v stik, so bili izpod Turkov pribegli Uskoki. Z drugimi Slovani se je bralec lahko srečal le, če so se slovenski junaki odpravili kam proti jugovzhodu ali če se je avtor v celoti odpovedal Slovincem in dogajanje prestavil med slovanske brate (Hladnik 1996: 109). Naravno je, da so od vseh Slovanov Slovence najbolj zanimali najbližji, južni sosede. Južnoslovanske teme so se pojavile najprej v turški povesti. Turška povest obsega obdobje turških vpadov na Slovensko v 15. in 16. stoletju, natančneje med 1408 in 1532. Iz 17. stoletja je bila za romanopisce produktivna tema zarota Zrinjskih in Frankopanov proti Habsburžanom, najpogosteje pa so za južnoslovansko zgodovinsko problematiko v slovenskem zgodovinskem romanu značilni

Uskoki. Manj je s tega področja romanov o kmečkih uporih in pokristjanjevanju ter o dogodkih v 18. in 19. stoletju (Hladnik 1996: 111).

### **3 PREGLED PISATELJIČINIHZGODOVINSKIH POVESTI PO TEMATIKI**

Lea Fatur je zgodovinske povesti pisala med letoma 1906 in 1912. Izbrala je različne tematike. Dve povesti govorita o turških vpadih na Slovenskem, pri tretji se tematika Turkov prepleta s tematiko Uskokov, ki so v ospredju povesti, četrta povest govori o času Ilirskih provinc in Napoleonove politike pri nas, peta pa je posvečena nadaljevanju tridesetletne vojne v času protireformacije, bolj natančno drugi švedsko-poljski vojni.

#### **3.1 Tematika Turkov**

Turki so leta 1371 najprej zasedli Makedonijo, na Vidov dan leta 1389 pa so na Kosovskem polju premagali še srbsko vojsko. Tako jim je bila odprta pot v Srednjo Evropo. Leta 1396 so osvojili Bolgarijo. Turške uspehe na Balkanu je nato za nekaj desetletij zaustavil vpad Mongolov v Malo Azijo. V boju z njimi so bili poraženi. Ko so utrdili meje na vzhodu in uredili notranje razmere, so začeli spet prodirati proti zahodu. Leta 1453 so obkolili Carigrad in porazili Bizantince. Bizantinska država je s tem propadla, Carigrad pa je postal turška prestolnica Istanbul. Po tem dogodku so Turki spet napadli Srbijo in osvajali kraj za krajem, v turške roke pa so zapovrstjo padle tudi Bosna, Hercegovina in Črna Gora. Bosna je samostojnost izgubila leta 1463 (Inzko 1991: 66–67).

Turške vpade na slovensko ozemlje delimo na dve obdobji. Prvo obdobje je trajalo od leta 1408 do leta 1426, drugo obdobje, obdobje najsilovitejših turških vpadov, pa je bilo med letoma 1469 in 1483. V prvem obdobju je bil glavni namen Turkov rop. Požigali so vasi, pobijali ljudi, mlade fante so ugrabili ter jih vzgojili v janičarje, mlada lepa dekleta so odpeljali v hareme, ostale ljudi, ki so bili dovolj močni, so odpeljali v suženjstvo, kradli so živino, pridelke ter vso vredno lastnino, nato pa so se z vsem naropanim vrnili v takratno Osmansko carstvo. Vpadi so imeli namen gospodarsko oslabiti prizadete dežele in razredčiti prebivalstvo do take mere, da bi ga nato zlahka osvojili. V drugem obdobju so imeli Turki namen slovensko deželo povsem izčrpati, jo delček za delčkom osvojiti in tako dobiti neposredno gospodstvo nad vezalnim ozemljem (Voje 1996: 18–20). Prvič so Turki vpadli na

naše ozemlje leta 1408, in sicer v okolico Metlike, prvi večji napad pa so izvršili leta 1415, ko je del turške vojske strahovito oplnil celjsko ozemlje, del pa Belo Krajino in ljubljansko okolico. V še večjem številu so se pojavili Turki na slovenski zemlji leta 1469, ko so ponovno prodrli do Ljubljane in preko Krasa v Furlanijo. Najsilovitejši turški vpad je bil leta 1487 na Koroškem, ko so Turki opustošili ozemlje do Šmohorja in odpeljali mnogo ljudi v suženjstvo. V naslednji letih so se Turki pojavljali na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem, zadnji večji vpad na Kranjsko je bil leta 1584 (Inzko 1991: 67–68). Turški vpadi so se dokončno končali leta 1593 z veliko zmago notranjeavstrijskih in hrvaških čet pri Sisku.

### **3.1.1 Vilemir: *Romantiška povest izza turških bojev***

*Vilemir* Lee Fatur s podnaslovom »romantiška povest izza turških bojev« je najbolj obširno delo s turško tematiko v prvem desetletju 20. stoletja. Objavljeno je bilo v nadaljevanjih leta 1906 v reviji *Dom in svet*. Dogaja se leta 1475 v Brežicah na Dolenjskem, na gradu Rihenberg v bližini Gorice, v Carigradu in v Bosni. Zgodovinsko dejstvo, na podlagi katerega je nastala zgodba, se nanaša na bosansko izgubo samostojnosti leta 1463, ko so Bosno zavzeli Turki.

Zgodba se prične na nekem polju v Brežicah, kjer Turki zajamejo skupino Dolenjcev, med katerimi je tudi naslovni junak Vilemir. Temu se posreči rešiti iz turških vezi in zajeti njihovega vodjo Amra-ago. Po bitki in uspešnem begu se seznani z vitezom Radivojem Vladimirovičem, ki mu kmečki mladenič takoj pade v oči zaradi obnašanja, ki se mu zdi daleč od kmečkega, in plemenitosti, ki jo izkaže, ko razjarjenim in krvoločnim kmetom ne pusti, da ubijejo ujetega Turka. Radivoj ima ves čas občutek, da je na mladeniču nekaj plemiškega. Takole ga opiše:

Bilo je nekaj plemenitega v tem mladeniču. Široko, od plavih las obvito čelo, podolgasto lice, krepki nos, goste obrvi in polne ustnice so kazale odločno neupogljivo нрав, ki se ne plaši zaprek, ne truda; sanjavi pogled modrega očesa pa je svedočil mehko slovansko dušo, ki ljubi glas pesmi ob zvoku strun bolj nego žvenket orožja /.../ V pogledu, kretnji pa je odseval ponos, kakršen je lasten le članom plemenitih, starih rodbin, v katerih sta dedna junaštvo in slava. (Fatur 1906: 421)

Iz tega odlomka je mogoče razbrati, da Faturjeva močno idealizira slovanski značaj, hkrati pa navdušuje za slovanstvo z informacijo o demokratičnem slovanskem pravu, ki ni poznalo sužnjev, ječe in smrtne kazni (Hladnik 1996: 112).

Radivoj je ubegli bosanski vitez, ki potuje po deželi, se skupaj s kranjskimi in štajerskimi vitezi bori s Turki in obupano išče svojo sestro Jeleno in njenega sina Vilemirja. Bosanski kralj Tomo Stipan je sicer s turškim sultanom Mohamedom sklenil premirje, a so ga kraljevi sorodniki zastrupili. Njegova žena Katarina, katero je ljubil tudi Radivoj, a si je sama izbrala uglednejšega ženina, ga poskuša maščevati tako, da dovoli v deželo Turkom. Pri tem ji pomaga Jelenin mož, Ivo Klobuški, ki iz ljubosumja do Radivoja – oba njegova otroka namreč neizmerno ljubita strica, v vsem pa mu je uslužna tudi sestra – prestopi k Turkom in sprejme njihovo vero. Bosna tako izgubi samostojnost. Po besedah Hladnika (1996: 112) sta za bosansko izgubo samostojnosti krivi ženska nerazsodnost in tradicionalna slovanska nesložnost. Radivoj s sestro in otrokoma pobegne, a jih Ivo preseže in odpelje ženo in sina, medtem ko Radivoju in nečakinji Romani uspe pobegniti. Nekaj časa se skrivata, nato pa goriški grofje izročijo vitezu grad Rihenberg na Primorskem, kamor se zatečeta z deklico. Romana zdaj živi pod stričevim varstvom in zaščito, za Jeleno in Vilemirjem pa se izgubi vsaka sled. Radivoj ju išče, nekoč pa v boju najde ožgano truplo dečka, oblečenega v Vilemirjeva oblačila, in misli, da je mrtev.

Ko vitezi skupaj s kmeti branijo Brežice pred turškim napadom, torej Radivoj spozna Vilemirja, ki se izkaže v boju, a ne sluti, da gre za njegovega nečaka. Vzame ga pod svoje okrilje, ga odreši obveznosti v Brežicah in ga povabi s seboj na svoj grad. Z njima gre tudi turški ujetnik Amra. Na gradu se med Vilemirjem in Romano splete močna prijateljska vez, ves čas imata občutek, da sta si podobna in da sta v sorodu. Radivoj želi njuno dobro razumevanje izkoristiti za ohranitev priimka in rodu, zato Romano nagovarja k poroki, a ona njegovo željo gladko zavrne. Tudi ujetnik Amra se na gradu odlično počuti. Poučuje ga Grk Zenon, deležen je enakih pravic in ugodnosti kot ostali prebivalci gradu, postopoma se začne zanimati za krščanske običaje, sodeluje pri pomembnih pogovorih z Radivojem in Vilemirjem in se zaljubi v mlado Romano. Nekoč na grad pride sel, ki prinese vest o umirajoči Katarini, ki si želi Radivojevega odpuščanja. Čez nekaj dni se sel vrne s pismom, da je Katarina umrla pomirjena. Izkaže se, da gre za romarja Juro, ki je sprva služil Ivu, zadnja leta pa Katarini. Ko ta opazi podobnost med Vilemirjem in Romano, njun sum, da sta brat in sestra ter Radivojev dvom ob vsem tem, tudi po tem, ko Vilemir prepozna sliko matere, ki jo nariše Zenon, razjasni Vilemirjevo identiteto. Pove, da je po Ivojem naročilu sam zamenjal otroka. Vitez je vesel, ker je našel nečaka, a še vedno ga skrbi za izginulo sestro.

Radivoj je v nekem boju s Turki hudo ranjen. Ko v tem času k njemu po pomoč pride Janko Šenko, ki išče svojega očeta, ki so ga zajeli Turki, Radivoj naroči Amri in Vilemirju, naj z Jurom spremljata Janka v Carigrad. Amri vitez obljubi svobodo, če najde zajetega brežiškega

gospoda. Na poti Amra opazuje opustošenje, ki so ga za seboj pustili Turki, in se sprašuje, kakšna je vera, ki to spodbuja. Krščanska vera, s katero se je seznanil na gradu, namreč širi mir in ljubezen in ne podpira nasilja. Družčina uspešno pride do mesta, Amra jih skriva v svojem domu in najde starega Šenka, ki je popolnoma izmučen in si želi le umreti spovedan. Amra s pomočjo matere Aiše pripelje duhovnika. Ravno takrat pa se vrne domov Amrov oči Ismail-paša – v resnici Ivo Klobuški – ki je nad sinovo vrnitvijo navdušen, a se prestraši, ko vidi, da sin moli ob krščanskem duhovniku. Ismail-paša nato zagotovi varno pot domov Juri in Janku z očetovim truplom, v Carigradu pa zadrži Vilemirja, za katerega se izkaže, da je njegov sin. Hoče ga prepričati, naj sprejme muslimansko vero, a mu sin pove, da ne bi nikoli izdal vere in naroda. Tudi sam poskuša očeta prepričati, naj se vrne z njim domov, kjer ga čakata hčerka in Radivoj, ki mu odpuščata, a ga oče zavrne, saj ima v Carigradu z novim imenom slavo, sijaj in bogastvo. Vilemirja zapre v palačo, kjer ga pod okrilje vzame Amrova mati Aiša, ki je po rodu Slovenka. Ta ima v oskrbi tudi ugrabljeno slovensko deklico Ljubomiro Ljubograjsko, v katero se Vilemir zaljubi. Ko si Radivoj opomore in vidi, da se Vilemir ni vrnil, se skupaj z Romano in zvestimi privrženci kot trgovec odpravi v Carigrad. Tam stopi pred Ismaila-pašo, ki je nanj še vedno jezen, zato ga poskuša zabosti, a še pravi čas se pred strica postavi v dečka preoblečena Romana, tako da oče zabode lastno hčer. Ko spozna, kaj je storil, ga močno peče vest, počuti se razdvojenega in se kesa. Ponoči doživi privid boga, ki mu ponuja odpuščanje. Ko ostali opazijo, da se je Ivo spremenil, se vsi skupaj odločijo za beg iz Carigrada. Skozi skrivni vhod se vkrcajo na ladjo in odplujejo proti severu. Ugotovijo, da je čez ta vhod ušla tudi Jelena, saj najdejo njeno zapestnico. Vstavijo se v Jajcu, kjer Romana v neki bolni starki prepozna svojo mamo. Odpeljejo jo v rojstni kraj, kjer vsi skupaj zaigrajo vzdušje v hiši, kakršno je bilo nekoč, tako jih Jelena prepozna in se jih neizmerno razveseli, sploh Vilemirja:

Začudena je zastala ... Vilemir je vstopil. Oblečen je bil v belo bosansko obleko, dolgi lasje, katere je skrival na potu pod turbanom, so padali po rami, kakor Vilemirčku. Britev je posnela skrbno vsako sled mahu raz mlado lice. Jelena je stala, gledala tistega, ki je bil – in ni bil njen Vilemirček ... Pač saj je to tisto krasno modro oko, katero je poljubovala srečna mati neštokratov, je tisto lepo lice, je to sin, ki je bil ponos materin, veselje očetovo, stričev up – je to zadnji Vladimirovič ... (Fatur 1906: 767)

Mati se zave, da njihov rod ne bo propadel, da je želja njenega brata uresničena, in da so spet vsi združeni. Družina tako vsaj kratek čas preživi skupaj, nato Jelena srečna umre, Ivo pa se odloči, da bo v veri, ki jo je ponovno našel, stopil v samostan. Vilemir se namerava poročiti z Ljubomiro in si zida grad na griču v Brežicah. Radivoj se močno postara, na licu se mu vidijo

posledice skrbi in ranjenosti. Tudi Romana močno boleha, sluti, da njena pot sledi materini. Amra se krsti, postane Radivoj Grabenski, in si najde nevesto.

Povest se, tako kot se začne, tudi konča s turškim napadom, v katerem pa umre Ivo, ki je prišel iz Bosne rojakom na pomoč. V njegovih zadnjih besedah se pokaže sreča, da se je spreobrn timer in zadnje dni življenja živel v božji službi:

Bledo lice umirajočega se je razžarelo od radosti. Dvignil se je in s poslednjo silo zaklical: »Hvala Ti, Gospod!« (Fatur 1906: 773)

Pripoved Lee Fatur poteka linearno, vmes pa je vpeta Radivojeva zgodba, tako da se pripovedovalka retrospektivno vrača v preteklost. Miran Hladnik (1996: 112) pravi, da je delo fabulativno slabo narejeno in dolgočasno, da zgodbi ne gre pripisovati posebne vrednosti, a dodaja, da je njegova politična razsežnost zanimiva še danes – pripovedovalec zaman kliče na pomoč Evropo, cesarja in papeža; nobeden se ne zmeni za trpljenje Bosne.

Po besedah Barbare Vrečko (199?: 38) je v ospredju povesti verska in družinska tematika. Na koncu Ivo, ki je izdal narod in krščansko vero ter sprejel turške običaje in muslimansko vero, spozna svojo napako in se vrne med kristjane, naredi celo stopnjo višje, ko stopi v božjo službo in postane menih. Na drugi strani pa Amra, ki je ves čas odraščal pod okriljem islama, na koncu po lastni presoji spozna, da so mu vrednote kristjanov bližje in se krsti. V povesti lahko opazimo, da je Faturjeva povelicevala krščanstvo kot odrešilno idejo sveta. Družinska tematika je vidna predvsem v tem, da se družina ponovno snide in prepozna. Družina je razklana, poslana po vsem svetu, njeni člani se ves čas iščejo in upajo, da se bodo nekoč našli. Prav odlomki, v katerih se družinski člani ponovno srečajo in prepoznajo, pa so najbolj zanimivi za bralce. Taka struktura nas spominja na pustolovsko povest. Poleg tega je v povesti veliko neverjetnih odkritij (npr. Ismail-paša je Ivo Klobuški) in presenečenj: sovražniki se izkažejo za prijatelje (Amra) in obratno (Ivo), znanec je v resnici davno izgubljeni otrok (Vilemir), izdajalec se na koncu pokesa (Ivo) ...

Turki v zgodbi pravzaprav skoraj ne nastopajo, če že, so potomci Slovencev, ki so bili ugrabljeni in privedeni v sužnost (Aiša), ali pa v Turke preoblečeni Bosanci (Ismail-paša). Kamorkoli se naši ubežniki zatečejo jih sprejme prijazna slovenska beseda in pomoč, tako da se nam zdi, kot da je v tem času na turškem ozemlju več Slovencev kot Turkov (Vrečko 199?: 38). Zgodovinsko izpričani osebi, ki sta omenjeni v povesti, sta Tomo Stipan in Mohamed. Stjepan Tomaš je bil naslednik Tvrtka II. in je vladal Bosni med letoma 1443 in 1461, Mehmed II. Osvajalec pa je vodil Turke v letih od 1451 do 1481.

### **3.1.2 Junakinja zvestobe: Povest iz turških časov**

Povest je bila prvič objavljena v reviji *Ženski svet*, izhaja je kot podlistek v letih 1927 in 1928, v knjižni obliki pa je izšla šele leta 1996 v Novi Gorici. Pri ponatisu so ohranili originalne inicialke in ilustracije. Zgodba se dogaja leta 1550 v Senožecah, Vrhbosni in Carigradu, v času roparskih turških vpadov in sultana Sulejmana Veličastnega.

Glavna junakinja Srebrna je na Kranjsko pribegla lepa potomka bosanske kraljeve rodbine, vendar so domačini do nje, tako kot do vsega gosposkega, sovražno razpoloženi (Hladnik 1996: 113). Očitajo ji nekrščansko ime, preveč nežne ročice za kmetico in lepoto, s katero začara vse moške. Srebrnin oče je zaradi svoje katoliške vere zapustil posest v Bosni, in prišel v Senožče, kjer mu je cesar daroval grad. Njegova žena je bila iz rodu bosanske kraljice. Srebrna se je že od otroških dni družila z Matijo, ki je bil sin sosedovega kmeta. Ko je njen oče padel v boju s Turki, ostala družina pa je pomrl za kugo, je zanjo skrbela teta Marjeta. Tu jo je videl gospod Lamberg, ki je imel hčerko njenih let, in jo odpeljal s seboj v Ljubljano, da bi se učila in družila z njo. Potem pa se začne mladi Lamberg vse bolj zanimati za lepo Srebrno, Lambergova hčerka pa ne dobi ženina, ker se vsi moški zanimajo le za Srebrno. Tako dekcle pošljejo nazaj domov. Doma takoj spet očara Matijo, ki brez pomislekov prekine zaroko z Mohorjevo Jernejo in se poroči s Srebrno. Jerneja, ki ostane sama in osramočena, je besna in upa, da bodo Srebrno kmalu odpeljali Turki, saj ve, da ti za lepa dekleta vedno zvejo in pridejo ponje. Nekoč pride v Senožče vojak oz krajišnik Lihard, ki Srebrni prinese Lambergovo pismo in prstan, ki ji ga je namenil na smrtni postelji. Ker se deklica ni mogla poročiti z njim, je odšel v boj s Turki in v njem padel. Z dolgoletnih potepanj pride tudi deseti brat Tomaž, ki v vas prinese marsikatero novico iz turških dvorov. Med njegovim pripovedovanjem in pripravami na gostijo vaščani zagledajo svarilni kres in se pričnejo umikati na varno v grad in gozd. Srebrna ostane sama in še enkrat prebere Lambergovo pismo, pri tem pa se zjoka. Ko Matija vidi objokano Srebrno, jezen odide z Jernejo na varno za grajsko obzidje. Srebrna zbeži v gozd, njeno življenje krijeta vojak in deseti brat. Ker ju dolgo ni za njo, se vrne nazaj, da bi jima pomagala, a je zanju že prepozno, njo pa ujamejo Turki in jo odpeljejo v sužnost. S svojo lepoto Srebrna očarjuje različne turške veljake. Sedem let preživi v Bosni in Carigradu in se trmasto brani poroke s komerkoli, zavrne celo sultana. Vsakemu zatrdi, da jo doma čaka mož in mu bo ostala zvesta. Njeno ognjevitost ob

neprimernem obnašanju snubca Lea Fatur (1996: 76) pokaže z besedami: »Sužnja sem. Lahko me ubiješ ali pošlješ sultanu. Ne bom pa nikdar žena Turka, tudi če ima še toliko konjskih repov in tudi če bi ne imela moža – ne!« Čeprav z njo vsi lepo ravnaajo, pogreša dom in kmečko življenje in upa, da jo Matija ravno tako zvesto čaka. Zvesta in nedotaknjena ostane tudi s pomočjo sultanove hčere Mirmajle, ki jo vzame pod svojo zaščito. Ko ji po sedmih letih uspe pobegniti in se z ladjo vrne domov, pride ravno na Jernejino in Matijevo svatbo. Domačini pa se naredijo kot da je ne poznajo. Tudi, ko izkoplje svoje premoženje, ki ga je skrila pred napadom Turkov, in ko jo prepozna zvesti pes Soliman, vztrajno zanikajo, da je njihova Srebrna. Matija pa jo le nemo gleda. Srebrna nato odide v cerkev, kjer pusti dragoceni mašni plašč, ki ji ga je kot nagrado za zvestobo podarila Mirmajla, nato pa dolgo časa moli. Na koncu se junakinja zvestobe izgubi neznanko kam. Po besedah Andrijana Laha (1997: 140) bi se lahko vrnila na turški dvor, kjer bi bila prav gotovo lepše sprejeta kot doma in bi živela življenje dvorne dame, za njeno naklonjenost pa bi se potegovali vsi moški na dvoru. Toda ali ne bi to izničilo njene junaške zvestobe?

Kmečki liki v povesti imajo o Uskokih oz. krajišnikih nasploh mnenje, da so hujši kot Turki. Ko neka kmetica vidi, da prihaja Lihard, pravi takole:

Bo pa spet kakšen tistih klatežev, ki zapuščajo trdnjave in se potepajo po deželi v strah kmeta. Saj so hujši kakor Turek. Ta prileti, ropa in požge, pa gre. To ti pa hodi od hiše do hiše, kakor da ne popravlja cest in vasi beda beguncev, ki jim je pokončal Turek dom, kakor da ne prihajajo od Turkov zaslužnjeni, z verigo na rami in prosijo. Vojak pa ne vpraša. Vse iztakne, vse vzame. Če mu braniš, ti dene na streho rdečega petelina ali te nabode kakor uš na iglo. (Fatur 1996: 23)

V prostorih župnišča v Senožecah hranijo zgodovinski Gabrški plašč, ki ga Lea Fatur (1996: 103) v povesti lepo opiše: Kakor zarja je bil plašč, ki si ga je ogrnila Srebrna. Po njem so se svetili všivi iz srebrne in zlate niti, zlate čipke, svetli kamenčki. Plašč je obleka, izvezena orientalska tkanina kot podlaga kasnejšemu moškemu plašču. Leta 1967 je bil restavriran. Po legendi naj bi izhajal iz turških časov.

### 3.2 Tematika Uskokov

Uskoki so etnija, poznana tudi pod imeni Vlahi, Morlaki, prebegi ali hajduki. Vlah je sprva pomenilo romanskega prebivalca. Na Balkanu so Slovani tako imenovali romanizirane nomadske in živinorejske staroselce, ki so imeli v srbski državi celo lastno »vlaško pravo«. Sčasoma se je ime uveljavilo za srbsko pravoslavno prebivalstvo, ki je pred Turki bežalo na zahod, za kmečko prebivalstvo sploh in celo za vsakršne priseljence. Poimenovanje Uskokov je drugače precej ožje in zajema pravoslavne srbske ali katoliške hrvaške pribežnike v Senju in Žužemberku, tj. v Vojni krajini (od tod še eno ime zanje – krajišniki), ki so se v 16. stoletju sem umaknili pred Turki (Hladnik 2009: 163). Na opustošenih kranjskih in hrvaških območjih so se organizirano naselili po letu 1530, leta 1537 pa so postali stalna posadka senjske kapetanije. Njihova naloga je bila braniti mejo pred vpadi Turkov. Bili so osebno svobodni. Družine so obdelovale zemljo, odraslim moški pa so morali biti ves čas pripravljeni na boj in so bili podrejeni strogi vojaški disciplini (Inzko 1991: 71). Vojaške oblasti v Vojni krajini so podpirale naselitev Uskokov, saj so si obetale cenene bojevnike, graščaki in tlačani pa so se ji upirali, saj so bili Uskoki oproščeni plačevanja davkov in so s svojimi nomadskimi navadami in nasiljem vznemirjali mirne poljedelce. Ker so bili Uskoki le formalno v vojaški službi in niso dobivali plače, so se razmere zaostrele in namesto, da bi se borili le s Turki, so začeli napadati še beneške ladje, da bi se prilastili bogastva na njih in se tako oskrbeli s sredstvi za preživetje. Benečani so bili zaradi uskoških roparskih napadov prisiljeni blokirati Senj ter druga avstrijska pristanišča v Dalmaciji. Leta 1618 je morala avstrijska vlada zaradi stalnega nasprotovanja in pritoževanja Benečanov senjske Uskoke razseliti. Po letu 1645 so se razmere na turškem poslabšale in v beneško vojaško službo je prešlo veliko število Vlahov – Benečani so jim rekli Morlaki – a so v 18. stoletju prešli nazaj na avstrijsko stran, ko so jim želeli Benečani dati status navadnih podložnikov (Hladnik 2009: 164).

#### 3.2.1 Za Adrijo: Povest iz uskoško-beneških bojev

Povest Lee Fatur z naslovom *Za Adrijo* je v nadaljevanjih izhajala v reviji *Dom in svet* leta 1909. Dogajanje je omejeno na Trsat nad Reko, Krk, Senj in Benetke med letoma 1608 in 1617. Bralec se lahko identificira s srbskimi Uskoki v Senju, ki živijo v precepu med turško in benečansko silo ter nehvaležnim gospodarjem, nemškimi cesarjem, ki jim kot neregularni

vojski ne daje redne plače, ropati pa jim tudi ne pusti (Hladnik 2009: 165). Cesarska oblast v Senju je v rokah Kranjcev (torej Slovencev), ki pa nimajo velike moči.

Glavni junak povesti je Juriša Senjanin iz rodbine Orlovičev. Povest se začne z njegovim prihodom domov. Na gori Trsat nad Reko posluša beračevo pesem, ki govori o njem, o junaku, ki se ves čas bori s Turki in Benečani za preživetje in pravice Uskokov, doma pa ga v strahu čakata mati in sestra. Naloga Uskokov je, da branijo mejo pred upadi Turkov, za svoje delo pa niso plačani, zato so prisiljeni napadati beneške ladje, da si priskrbijo sredstva za preživetje. Benečani jih zato preganjajo, jim prepovedujejo plovbo po Adriji in se hočejo polastiti njihovega »priropanega« bogastva. Lea Fatur (1909: 13) opiše pot Uskokov takole:

Pa padla je Bosna v roke antikristu. Vitezi so umirali za čast, za vero ... Vitezi so bežali iz turške sužnosti in sramote. Našli so pribežališče ob meji. Tam jim je dala prijateljska roka zavetje, jim dala ljubo nalogo, da branijo mejo pred turško nevero. Take pribeglece je imenoval narod ob meji Uskoke – ker so uskočili, ušli turški oblasti.

Juriša na Trsatu v samostanu izve, da ga v Senju čaka komisija, ki ga bo obtožila zaradi ropanja. V samostanu se nahaja tudi njegov brat Ivo, ki je postal menih, ko je moral Juriša bežati, ker so ga obtožili roparstva, zato da je mami prihranil skrbi. Kljub temu se Juriša odpravi domov k materi in sestri, ne zmoti ga niti to, da tik pred domom stoji beneška galeja, ki mu hoče preprečiti vstop v Senj. Prebrisan izkoristi nevihto in se ji varno izogne. Trijambornica Dogaressa, na kateri se nahajajo admiral Mark Anton Venier, Ivan Foscari in njegova sestra Cecilija, se vseeno zapodi za njim. Juriša jih prijazno in gostoljubno sprejme v mesto, jih bogato pogosti, vendar vojski ne dovoli vstopa. Nehote se v času benečanskega bivanja v mestu splete ljubezen med Jurišem in Cecilijo, pa tudi med Foscarijem in Juriševo sestro Zoro. Po neurju in neuspešnem poskusu, da bi prepričali senjskega stotnika Daniela Frankola, naj jim izroči Jurišo, se Benečani poslovijo. Uskoki se po tem obisku spet odpravijo v gore, kjer imajo skrivališča, še prej pa Juriša zaroči svojo sestro z bogatim, a grdim in starim Milanšičem, s katerim se mora po uskoškem običaju poročiti šele čez štiri leta, a lahko ta prevzame skrb zanjo, če se Jurišu prej kaj zgodi. Juriša v Benetkah obsodijo na smrt, a ga Ceciliji, ki je zaročena z dožem, uspe rešiti. Kljub temu ga čaka izgon. Čez nekaj časa se vrne domov, ker je njegova kazen preklicana, a ga doma pričaka žalost, saj je v njegovi odsotnosti umrla mama. Zora prosi brata, naj prekliče njeno zaroko, saj Milanšiča ne ljubi, vendar je Juriša v svoji odločitvi trden. Juriša se nato spet poda v boj s Turki in Benečani, kmalu pa se

razširi novica, da je v boju padel. Zora se je zdaj prisiljena poročiti z Milanšičem, še pod večjim pritiskom pa je, ker ji hočejo Benečani vzeti premoženje. V stiski se spomni ponudbe, ki ji jo je dal Ivan Foscari, preden je zapustil Senj, da se lahko kadarkoli zateče k njemu. Tako zbeži na Krk, od tu pa jo pošljejo v Benetke k Ivanu in Ceciliji. Ivan se ubežnice izredno razveseli, med njima spet zažari ljubezen, a ju ves čas zagrinja temen oblak, saj želijo starši poročiti Ivana s plemkinjo Klaro Mocenigo, čeprav želi sam živeti mirno podeželsko življenje z Zoro. Zora vidi, da njuna ljubezen nima prihodnosti, saj mora Ivan obljubiti staršem, da bo poročil Klaro. Poleg tega jo močno peče vest, ker je v stiski zapustila svoj rod in se v nerazsodnosti predala strastem. Ko pa vidi še, da so Benečani zaradi nje ujeli njenega bodočega moža in jo ta pred vsemi prekolne, se odloči, da bo zbežala nazaj domov in Ivana prosila za Milanšičevo milost. Zora se res pripravi na odhod, a jo da ljubosumna Klara, ki se poveže z dožem – ki se želi Ceciliji maščevati, ker ljubi Jurišo – in Venierjem – ki želi uničiti Foscarija in prevzeti njegovo plemiško mesto – zapreti v beneško ječo Orfano. Ko Ivan ugotovi, da Zore ni več v Benetkah, da pa se tudi ni vrnila domov, jo začne iskati po celem Sredozemlju v prepričanju, da so jo ugrabili Turki. S pomočjo Cecilije šele v zadnjem trenutku izve, kje je in reši popolnoma shirano deklico iz ječe. Vmes Benečani izvejo, da Juriša ni mrtev, ampak da je bil samo ujet v Bosni. Zavedajo se, da bo prišel v Benetke, da bi rešil sestro, zato mu pripravljajo zasedo. Juriša res pride z avstrijskim odposlanstvom, preoblečen v ranjenega starčka. Sestane se z ljubljeno Cecilijo, nato pa zmaga v veslaškem tekmovanju in se pri tem izda. S pomočjo avstrijskih diplomantov in Foscarija mu uspe rešiti sestro, skupaj nato pobegnejo, a Foscari med begom in spopadom z Benečani pade. Benečani skušajo dobiti nadzor nad trgovino na območju Adrije, zato pritiskajo na avstrijskega cesarja, ki Uskokom prepove gusarske napade, zato se jim ti maščujejo tako, da ubijejo Venierja. Benečani zdaj še ostreje nastopijo in požigajo uskoška mesta. Ker se izgredi na morju ne končajo, cesar pa hoče mir, zapre ustaške voditelje in jih obsodi na smrt. Jurišu Senjaninu uspe pobegniti, a je na begu ubit. Čeprav Benečani zatrejo Uskoke, Adrija še vedno ni njihova. Tik pred smrtjo dož zaradi slabe vesti izpusti iz ječe Milanšiča, s katerim se potem poroči Zora.

Pri pisanju te povesti je Lea Fatur zgodovini pripisovala precej večji pomen kot zgodbi sami. Natančno je preučila zgodovino Uskokov in izhajala iz političnih teženj med dvema evropskima velesilama, Benetkami in Avstrijo, ki sta si kljub začrtani meji leta 1535 prizadevali za širitev ozemlja. Benečani so ji Jadransko morje sicer lastili, a pravi gospodarji so bili Uskoki, ki so bili pod avstrijsko zaščito, po morju pa so vdiral tudi Turki in ogrožali Dalmacijo (Vrečko 1997: 60). Da zgodba pri Faturjevi ni na prvem mestu, se izkaže, ko bi

lahko avtorica oba beneško-uskoška ljubezenska para pripeljala do srečnega konca, pa tega ne stori, saj se zaveda, da pomiritev med Uskoki in Benečani takrat ni bila mogoča, ker so bila politična nasprotja med njimi prevelika. Literarne osebe so se morale temu podrediti: Juriša v boju z Benečani, Cecilija v poroki z dožem, Ivan Foscari v smrti in Zora v poroki s starim Uskokom Milanšičem. Osebni interesi so torej v povesti sekundarnega pomena, na prvem mestu je narodov blagor, čeprav je cena za to nesrečno zasebno življenje (Frankovič 2006: 41). Kljub temu, da se povest zaključi z Juriševo smrtjo, pa se Zora in Milanšič, ki ga je Zora prej ves čas zavračala, poročita in poskrbita za potomce, ki bodo nadalje skrbeli, da Jurišev rod ne bo izumrl. Ko Zora na koncu stoji na pomolu in zre v morje, zasliši Jurišev glas, ki ji pravi:

Vrni se potolažena v Brinj, Zora – ni še minila senjska slava, senjsko junaštvo. Odide Nemec – nov rod junakov bo branil Adrijske bregove ... Vzgajaj sinove, Zora, vzgajaj potomce Jurišu Senjaninu. /.../ Vzgajaj sinove, Zora, da stoje junaki v borbi za moč in svobodo Jugoslavije – Za Adrijo! ... (Fatur 1909: 545)

Čeprav Juriša v boju fizično propade, njegov duh in želja po suverenosti senjskih Uskokov živita naprej.

Večina pisateljev je Uskoke prikazovala negativno kot suroveže, ugrabitelje in roparje, Faturjeva pa jih prikaže ravno obratno. Seveda so še vedno prikazani kot gusarji, ki plenijo po morju, saj zaradi razmer, ki jih v to prisilijo, ne morejo biti drugačni. Borijo se za svoj obstoj in preživetje, pretrpeti morajo nešteto krivic, zato so s sovražnikom neusmiljeni, kadar gre za ljubezen in ženske pa trdosrčni (Jaklitsch 2000: 60). Ves čas so na poti, se bojujejo, da bi preživeli svoj narod, zato nimajo časa, da bi se predajali čustvom. Po značaju so torej predrzni, predani svojim ljudem do konca in nezlomljivi.

Slovenci so v povesti le stranske osebe, npr. Uskokom naklonjen kranjski stotnik Daniel Frankol iz Trsta, ki Juriša ne preda Benečanom, ko pridejo ponj, Uskokom pa pomaga tudi potem, ko ga cesar odstavi in v Senj pošlje novega stotnika; pa vitez Podstenski, ki se zaljubi v Turkinjo Medo, ki jo Juriša pripelje v Senj, ko v boju ubije njenega očeta. Deklica se krsti, a potem mlademu Uskoku ne pokloni svojega srca, temveč se zaveže Bogu. Omenjeno je tudi korenjaško spremstvo kranjskih plemičev, ki dvakrat nastopijo na uskoški strani.

Glavni junak Lee Fatur vidi prihodnost v samostojnosti in svobodi, torej ne priznava niti Benečanov z dožem niti Habsburžanov z avstrijskim cesarjem na čelu. Ponuja model nacionalnega obnašanja, model, ki po besedah Hladnika (1983: 75) tendira proti jugovzhodu, proti (jugo)slovanski politični samostojnosti. S pomočjo glavnega junaka Lea Fatur razvije nacionalni nauk, ki se kaže v prizadevanju za samostojnost oz. neodvisnost.

V povesti sem opazila tudi veliko bajeslovja in vraževerja. Za Leo Fatur je značilno, da je v zgodbo pogosto vpletla vraže določene pokrajine, za obdobje srednjega veka pa je vraževerje še toliko bolj značilno. Tako so reagirali ljudje v Senju, ko so prvič videli Cecilijo na ladji: »To so norci Benečani. Z ženskami gredo nad junake. Bog jim blagoslovi pamet. Da le ni kaka čarovnica? Naredi lahko našim junakom. Da te ne odvede ona Juriša, ker te ne morejo močje.« (19) Tudi kasneje, ko se je mlada Benečanka že nahajala v Juriševem domovanju, so bili ljudje zaskrbljeni zanj: »Verujte mi, da ima ženska kak zapis (amulet), kako travo pri sebi, da začara Jurišu, da ne najde več poti v gore. Dobro, da pozna Orlovička vsa bajila, da zna odčarati ...« (98) Pred čarovnicami so se Senjani zaščitili tako, da so si v obleko všili baldrian, v žep dali kruh, ščepec soli, stroček česna in glavico luka, na vrata pa nabili podkev. Tudi Zoro v Benetkah obsodijo čarovništva, češ da je s svojo nadnaravno močjo začarala Foscarija, da se je zaljubil vanjo.

Juriševa mati, ki je bila tudi izredno vraževerna, je sina zaščitila na vse mogoče načine. Že, ko je bil še otrok, je povpraševala nebeška znamenja, mesec, zvezde, modre žene in svete močje, kakšna sreča čaka njenega sina. Vsa znamenja so kazala, da postane velik junak. Da bi bil vedno zdrav in vesel, mu je natrgala mati v mesečini jelenji jezik in mu ga dala jesti. V haljico mu je všila volčje srce, da bi postal pogumen. Čuvala ga je mraka, meseca in zlih oči. Ko so se začela za njim obračati mlada dekleta, je kuhala sinu rože in ga kadila z dišečimi zelišči. Vedela je namreč, da sina ne bo ubranila pred usodo, ki ga čaka – pogumno bojevanje za pravice Uskokov – hotela pa ga je rešiti vsaj srčnega trpljenja, čeprav se je zavedala, da bo s tem izumrl rod Orlovičev.

Tudi Ivanova mati je hotela pomagati sinu, ko se je ta spremenjen vrnil iz Senja. Za pomoč je prosila Istranko Vero, ki je slovela po odganjanju čarov. Sinu je v obleko všila košček platna z navzkriž postavljenimi črkami in mu na vrata nabila jelenje rogove. Ivan ni bil niti vraževeren niti ni verjel v čarovnijo, zato se je materi le posmehoval. Pomagalo pa ni nič, zaljubljen je namreč premišljeval le o Zori.

### 3.3 Tematika Ilirskih provinc

Med francoskimi osvajalnimi vojnami so se Francozi trikrat pojavili tudi na Slovenskem, prvič leta 1797, drugič leta 1805, tretja francoska okupacija slovenskega ozemlja pa je bila med leti 1809–1813. V vojni med Francijo in Avstrijo je morala Avstrija leta 1805 prepustiti Napoleonu Dalmacijo in bivšo beneško Istro. Leta 1809 je dobila Francija še preostalo Istro, Goriško, Trst, zahodni del Koroške, Kranjsko in Hrvaško (z Vojno krajino) južno od Save. Iz teh pokrajin je potem Napoleon ustanovil Ilirske province (1809–1813). Njihovo središče je bila Ljubljana. Province so bile ustanovljene s strateškim in gospodarskim namenom. Z njimi je Napoleon zaprl Avstriji pot k morju in si zagotovil izvajanje kontinentalne blokade na Jadranskem morju. Poleg tega so mu služile kot odskočna deska za razrešitev svojega vpliva na Balkanu, Bližnjem vzhodu in v Aziji, v svojem boju proti Rusiji in Angliji, pa tudi za obnovitev francoske trgovine s Turčijo (Inzko 1991: 102). Za prvega guvernerja Ilirskih provinc je Napoleon imenoval maršala Marmonta, drugi je bil Bertrand, tretji Fouché. Vsa višja uprava je slonela v Provincah izključno na uradnikih, pri čemer so bili višji uradniki predvsem Francozi. Med Ilirci najdemo odkrite pristaše Francozov med uradniki, oficirji in bogatimi trgovci, številni so med Židi, zelo malo pa jih je v krogih plemstva in duhovščine. Francozom jih ni uspelo pridobiti niti z družbenimi stiki. Obmorska mesta in vasi jih ne marajo zaradi celinske zapore, mali obrtniki pa zaradi odprave cehov. Kmet stoji ob strani, ker ne mara vojaške obveznosti, davkov in kontinentalne zapore in ker je konzervativen v verskih vprašanjih, toda od Francozov pričakuje, da bodo pometli s fevdalizmom. Na splošno so torej Francozi pri nas sprejeti precej sovražno. Ideološko nasprotovanje med pristaši in nasprotniki Francozov ustreza nasprotovanju med pristaši revolucionarnih idej in njihovimi nasprotniki (Zwitter 1964: 34–35). Po Napoleonovem porazu leta 1813 je Avstrija dobila nazaj južnoslovanske pokrajine, ki so bile pod Francozi, plemičem pa so bili vrnjeni njihovi nazivi in premoženja.

#### 3.3.1 *Komisarjeva hči: Zgodovinska povest*

Tudi ta povest Lee Fatur je bila v nadaljevanjih objavljena v *Domu in svetu*. Izhajala je leta 1910. Dogajanje je postavljeno v Reko, Postojno in na Prem, v čas Ilirskih provinc med letoma 1811 in 1813. Faturjeva nam predstavi zgodbo francoske matere in hčere, ki se

poročita proti svoji volji, v ozadju pa je še zgodba kmečke družine, kateri sinovi se borijo proti francoski oblasti.

Na začetku povesti nam pisateljica predstavi dve družini. Na Premu živijo Mihčevi, ki so mlinarji. Gospodar in njegova žena imata dva sinova Toneta in Grgo ter hči Reziko. Grga se takoj po prihodu Francozov udeleži vojske proti Napoleonu. Na grad v Premu pa se naseli družina de Moussage, ki jo sestavljajo komisar Martin, njegova žena Armande in hčerka Mabelle. Marin je privrženec Francozov in pride na Prem po Napoleonovem naročilu. Komisarjev tajnik Chapotin se zaljubi v mlinarico Reziko, a njeni starši so proti njuni zvezi, saj je Francoz, Mihčevi pa so proti francoski oblasti na Slovenskem. Tudi komisar sam Chapotinu svetuje, naj se ne zapleta z Reziko, saj so med njima prevelike razlike in si bo le nakopal težave. A ljubezen je obojestranska, zato tajnik Reziko večkrat obišče. Medtem na grad prihaja postojnski intendant Andrian de Varburg, ki mu je všeč Mabelle in bi si rad pridobil njeno naklonjenost. Mabelle je Andrian pri srcu, rada ima pogovore z njim in deklamacijo njegovih pesmi, a ni zaljubljena vanj. Tudi njena mati in oče se ne razumeta najbolje, ves čas se prepirata, in ta odnos se še stopnjuje, ko se preselijo iz Pariza v Reško dolino. Faturjeva se v tej povesti spet posluži pogleda v preteklost, da nam razjasni odnos Mabellinih staršev, ki je bistven za zgodbo. Mabelle ni Martinova prava hčerka. Armande jo je imela s prvim soprogom, ki so ga Napoleonovi privrženci obglavili, ko so prišli na oblast. Armande torej pripada stari kraljevi dinastiji, družini d' Auxerre, Mabelle pa bi morala biti v resnici bogata dedinja, a jim je nova oblast vzela vse premoženje. Mati upa, da se bodo Bourboni vrnili na oblast, saj bo lahko le tako hči dedovala očetovo premoženje in se poročila z uglednim plemičem. Armande in Martin se sicer poznata že od otroških let, ko sta se zelo rada družila in sta večino časa preživela skupaj. Martin je bil sin kmeta, torej tlačan, ki je delal za Armandinega očeta. Ko so starši ugotovili, da se v najstniških letih med njima plete nekaj več, so Armande poslali na šolanje v Sain Cyr – v ustanovo za izobrazbo deklet – Martina pa k nekemu staremu plemiču, da bi se izučil za sobarja. Želeli so, da se Armande in Martin ne bi več srečala, dokler ne bi bila hčerka poročena. Usoda pa je hotela prav to. Po moževi smrti je bila med Napoleonovimi obsojenci tudi Armande s svojo hčerko, Martin jo je prepoznal in ji dal možnost, da se poroči z njim ter se tako izogne smrtni kazni. Pri tem ji je namignil, naj pri odločitvi pomisli na svojo hčer. Ob omembi hčere je sprejela ponujeno, čeprav ni mogla ljubiti Martina, ker je bil zanjo izdajalec in Napoleonov privrženec. Družina zdaj živi na Premu. Mati kuje načrte, kako bo hčerko poročila z nekom plemiške krvi, ko se bo vrnila stara oblast, Martin pa obljubi, da ne bo hčerki nikoli branil vzeti nekoga, ki ga bo

ljubila. Medtem se domov na skrivaj vrne ranjen Grga. Družina se zlaže, da je v vojni preminil, toda nekega dne ga odkrije Mabelle, ki zelo rada zahaja k Mihčevim. Med mladima se splete ljubezen, zato komisarjeva hči čedalje več časa preživi v mlinu, kjer ji Grga predstavi tudi drugo stran vojne. Armande to njeno nenavadno navdušenje in pohajanje skrbi, Martinu pa je všeč, da hči preživlja dneve v naravi in med kmečkim prebivalstvom. Nekega dne užaljen in ljubosumen Mihčev hlapec Šimen, ki ljubi Reziko in je jezen, ker mu ne vrača ljubezni zaradi Chapotina, komisarju izda, da je Grga živ. Pove tudi, da ga ves čas obiskuje njegova hči. Komisar je presenečen in jezen, predvsem na Chapotina, ki mu je vse skupaj prikrival in ni upošteval njegovega nasveta. Mabelle očetu prizna vso resnico. Ta ji obljubi, da bo sprejel Grgo za njenega moža, če ji uspe, da ga prepriča, naj stopi na stran Francozov in se bori v imenu Napoleona. Mabelle je obupana, saj ve, da Grga v kaj takega ne bo nikoli prepričala, ker je ta preveč predan svojim vrednotam. Reziko medtem starši zaročijo s starim in bogatim kmetom Krunčinom, saj opažajo, da je čedalje bolj predana komisarjevemu tajniku. Rezika se upira poroki, Grga pa je izredno zmeden in ne ve, kaj naj stori. Ljubezen ga vse bolj vleče k Mabelle, dokler ga ne obišče prijatelj Pipan in ga spomni, kakšno je njegovo poslanstvo. Grga se tako odloči oditi nazaj v vojno za cesarja, a ga Napoleonovi pristaši ujamejo. Ko Mabelle spozna, da o Grgovi usodi odloča ravno Andrian, se odpravi k njemu v Postojno in prosi, naj Grgo izpusti. Andrian je razočaran in jezen, ker Mabelle ljubi Grgo, a se omehča, ko mu obljubi, da bo postala njegova žena, če izpolni njeno prošnjo. Armande si medtem očita vsa napačna dejanja in odločitve v življenju. Po pogovoru s hčerjo se zave, da bo imela Mabelle Martina vedno za svojega očeta. Ko ji da Martin po toliko letih prosto pot in ji dovoli, da odide, ga prosi naj ostane pri njej, saj ga je vsa ta leta ljubila, a je bila zaradi plemiškega porekla preponosna. Sledita poroki Rezike in Mabelle. Rezika kmalu žaluje, ker izve, da je Chapotin padel v bitki. Grga se iz vojne vrne živ, a popolnoma spremenjen. O Mabelle ne govori več, a vsi vejo, da razmišlja o njej. Na koncu odide celo v Francijo, da bi jo še zadnjič videl – medtem je bilo namreč Ilirskih provinc konec in komisarjeva družina se je vrnila nazaj domov.

Lea Fatur je odklanjala liberalno politiko Napoleonove Ilirije. V povesti je skozi celoten tekst predstavila številne reforme, ki se jih je odločil izvesti Napoleon na območju Ilirskih provinc. Pri maši duhovnik prebivalcem Prema sporoči, da se bo začel izvajati francoski revolucionarni koledar, ki pozna le štiri praznike, in da bo do uvedena civilna poroka, kar pomeni, da bo zakon v državi veljaven le, če bo sklenjen pred županom. Martin de Moussage ves čas poudarja, da je potrebno slovenske ljudi izobraziti in jim odpreti oči za novosti. Poleg

tega je Napoleon odpravil privilegije plemstva in njihove funkcije v upravi. Tako je Martin, ki je bil prej zgolj tlačan, postal višji upravnik in bil kot komisar poslan na Prem, njegova žena pa je ostala brez naziva in premoženja.

Faturjeva (1910: 257) omeni tudi Napoleonov politični spor z Anglijo:

/.../ Napoleon je prepovedal Angležu razvažati svoje blago po Francoskem in po morju Francozom vdanih vladarjev. Tam daleč pri Indiji pa ne pusti Anglež, da si Napoleon odvaža prekomorsko blago. Večna vojska je na morju. Zdaj ti ujame angleški korzar francosko fregato – zdaj pokonča francoska brzojadrnica angleški brik. Zato je poiskal mogočni cesar trgovini novo pot, guverner Ilirije, Marmont, jo je izgladil, očistil, naredil varno. Na tržaškem in ljubljanskem trgu sežigajo kupe angleškega sukna. Bogve čemu? Iz Turškega pa pride surovina, izdelana na Francoskem /.../

Ilirija meji na morje, je ključ nanj. Obrežje mora biti zavarovano, ker križarijo po Adriji angleške jadnice in silijo na suho s svojim tovorom. Vojaška straža po vsem dolgem in ključastem robu Ilirije bi stala mnogo denarja, bi morala biti gosto postavljena. Po zgledu straže na granici, katere organizacijo je razumel in občudoval maršal Marmont, po tistem zgledu je osnoval narodno stražo Ilirije, ki čuva bregove, menjuje krogle z Angleži; stražo, ki ne stane skoraj ničesar, a izvršuje vneto svojo častno službo. (259)

Zgodovinsko izpričani osebi, ki sta omenjeni v povesti, sta guvernerja Marmont in Bentrand. Prvi je vodil francosko upravo na ozemlju Ilirskih provinc med letoma 1809 in 1811, drugi pa takoj za njim, od leta 1811 do 1812.

### **3.4 Druga nordijska vojna oz. druga švedsko-poljska vojna**

Druga nordijska vojna je trajala med letoma 1655 in 1660. Pravzaprav gre za nadaljevanje tridesetletne vojne, ki je izbruhnila v času protireformacije. Potekala je med Švedsko in Poljsko, Litvo, Rusijo, Prusijo, Habsburško monarhijo in Nizozemsko. Tudi Danska je posredovala proti Švedski. 1655 je Karel V. Gustav okupiral zahodni del Poljske – vzhodnega je že prej zasedla Rusija – in ob njej vojvodino Prusijo. Ozemlje Poljske in Litve je postalo švedski fevd in poljski kralj Jan Kazimir je moral zbežati v Habsburško monarhijo, pruski vojvoda Friderik Viljem pa je bil prisiljen pod zelo neugodnimi pogoji skleniti fevdno pogodbo s švedskim kraljem. Ker so krščansko poljsko zemljo preplavili protestanti, se je Jan Kazimir odločil, da si pribori svoje ozemlje nazaj. Švedski kralj je sedaj Frideriku Viljemu ponudil sodelovanje pri delitvi Poljske in skupaj sta julija 1656 v t. i. pokolu pri Varšavi premagala poljsko vojsko. A kmalu so začeli novo zvezo od zunaj napadati Litvanci, Rusi in Nizozemci, tako da je moral Viljem misliti predvsem na obrambo. Švedski kralj je skušal

obdržati njegovo zavezništvo in mu je fevdalni odnos v vojvodini Prusiji spremenil v popolno suverenost. Ko pa so naslednje leto Švedsko napadli Danci in se je ta bliskovito odzvala ter zavzela Dansko, in ko se je avstrijski cesar spomnil na svoje pogodbene obveze do Poljske ter ji priskočil na pomoč, se je tudi Viljem čutil varnejšega na drugi strani. Pobotal se je s Poljsko, nov avstrijski cesar Leopold I. pa je posredoval, da je tudi Poljska priznala brandenburško suverenost nad vojvodino Prusijo. Skupaj z Dansko in Nizozemsko je brandenburško-cesarska vojska začela novo vojno proti Švedski in zavzela ozemlje do Stettina. Tedaj pa je spet prišlo do preobrata. S pirenejskim mirom se je končala vojna med Španijo in Francijo. Francozi so se odločili podpreti Švede in zahtevali spoštovanje ozemeljske delitve iz vestfalskega mirovnega sporazuma. Močni sili ni nihče nasprotoval in z »mirom v Olivi« 1660 se je moral Friderik Viljem odpovedati hotenemu ozemlju.

#### **3.4.1 Vislavina odpoved: Povest iz druge švedsko-poljske vojne**

Povest je leta 1912 izšla v 66. zvezku Slovenskih večernic. Zgodba se dogaja v 17. stoletju, ko se katoliška Poljska s kraljem Janom Kazmirjem na čelu bori proti protestantski Švedski, ki jo vodi kralj Karel Gustav. V povesti gre za motiv Romea in Julije oz. ljubezen dveh iz sprtih rodbin. Podoben razplet smo srečali že pri povesti *Za Adrijo*: med nacionalnimi sovražniki se sicer najdejo plemeniti posamezniki (švedski poveljnik Unterstjerna se zaljubi v Poljakinjo Vislavo), ki bi s poroko utegnili pomiriti mednacionalne spore, vendar usoda odloči drugače (Baša 2006: 31).

Volodar Zjemblic reši življenje Kazmirju Čerskemu. Ta mu v zahvalo podari pristavo, kjer si prej revni Zjemblic ustvari dom. Obe družini živita v prijateljstvu in slogi tri rodove. Nekoč pa pride na obisk gospa Bjelopolska z lepo hčerko Sofijo. Vanjo se zagledata tako mladi Zjemblic kot tudi Čerski. Njej je ljubši Bojuš Zjemblic. Čerski ga zato užali in prijateljstvo med njima se konča, Sofija pa se na materino željo poroči s Čerskim. Medtem si tudi Bojuš poišče preprosto in delovno ženo. V zakon se jima rodi pet otrok: Matej, Tadej, Mišo, Staš in Vislava. Čerski in Sofija pa imata hčerko Vando in sina Januša. Sofija se počuti krivo za spor med prijateljema in razmišlja, kako bi sprti strani spravila skupaj. Na skrivaj si želi, da bi prišlo do morebitnih porok svojih otrok z Zjemblicovimi. Nekoč se otroci res spoznajo in se začnejo skupaj igrati. Vanda se zaljubi v Mateja, Januš pa v Vislavo. Zaplete se, ko Čerski hčeri za zakon izbere razvpitega vojvodo Tjenšinjskega, sinu pa bogato dedinjo Jadvigo. Ker se začne vojna s Švedsko, se Zjemblicovi sinovi pripravljajo na služenje domovini in kralju

Kazimirju, Tjenšinjski pa Čerskega nagovarja, naj se pridruži pristašem Švedov. Z veliko trumo somišljenikov pride snubit Vando, ona pa ga odločno zavrne. Medtem Januš prosi Zjembllica za Vislavino roko. Ta pristane, a želi, da z njim po stari navadi pride tudi oče. Čerski sina seveda zavrne. Skuša ga pregovoriti, naj postane privrženec Švedov. Sin pa očetu odločno pove, da ne bo nikoli izdajalec domovine. Ko hoče oditi, ga Tjenšinjski ustavi z mečem. Boj prekine Matej, ki sliši njegovo vpitje in mu priskoči na pomoč, oba pa pravočasno reši pater Česlav, ko ju zapre v grajsko kapelo, kjer je prostor miru. Tjenšinjski Čerskega nagovarja, naj napade pristavo in izžene Zjembllice. Ljubosumen je namreč na Mateja, v katerega je zaljubljena Vanda. Pater prek hišne pomočnice o njegovih naklepih obvesti Zjembllica in ta se skupaj s tlačani pripravi na boj. Nato se odpravi v cerkev, kjer je nekoč našel skrivni rov, ki vodi v grad Čerskega. Po skrivni poti iz grajske kapele reši Januša, Mateja, patra in Vando. Tjenšinjski s pristaši res napade pristavo. Ko hoče zabosti Mateja, predenj skoči mati, ki se žrtvuje za sina. Temu je kljub temu usojeno umreti, saj ga Tjenšinjskemu kasneje uspe zabosti, a nato ubijejo tudi njega. Čerski se za svoja slaba dejanja kesa in postane kraljev pristaš. Vanda v samostanu moli in žaluje za Matejem, Januš se bori za domovino, dva Vislavina brata sta ubita. Zboli tudi njen oče in na smrtni postelji po vsej verjetnosti edini potomki izda družinsko skrivnost o zakladu, ki lahko reši družino. Na pristavo pride mlad švedski polkovnik Unterstjerna, ki ima namen napasti in osvojiti posestvo. Ko zagleda Vislavo se zaljubi vanjo in pusti pristavo nedotaknjeno. Vislava še vedno čaka Januša, ta pa ji pošlje pismo, da se mora za državo žrtvovati. Poročiti se mora z Jadvigo, ker ima ta premoženje, ki ga nujno potrebujejo v vojni. Vislava pa je mlada in tudi sama željna sreče. Spomni se na bogastvo, o katerem ji je govoril oče, zato odide v kapelo in odpre skrinjo z zakladom. Prepričana je, da lahko tudi sama pomaga Janušu in jo bo ta potem vzel za ženo. Poleg vsega bogastva najde pergament, na katerem piše, kaj vse je kdo odvezel ali daroval za plemenite namene. Vislava spredvidi, da je bogastvo v skrinji vedno služilo le plemenitim namenom. Odloči se, da mora zaklad še vedno služiti domovini. Odpove se Janušu, sama pa posveti življenje revnim, trpečim in bolnim. V zapuščeni hiši v Varšavi si uredi bolnišnico, ves čas pa ji ob strani stoji pater. Vsi se sprašujejo, od kje Vislavi kar na enkrat toliko premoženja, da lahko pomaga ljudem. Nekoč se med ranjenci znajde tudi Unterstjerna, ki mu Vislava posveti veliko svoje pozornosti, saj ji med vojno ni požgal doma in bi se mu rada oddolžila. Unterstjerna ji pove, da je zaljubljen vanjo, a mu Vislava odvrne, da se je zaobljubila bogu. Šveda prosi, naj se vrne domov k materi in sestri. Nato se iz vojne vrne Januš. Obišče Vislavo in jo prosi, naj se mu ne odpove, saj ne bo nikoli srečen z Jadvigo. Vislava ga razočarana zavrne. Ko se Januš vrne z vročinsko boleznijo, hoče, da ga neguje

Vislava. Še vedno se je pripravljen poročiti z njo, a mu Vislava pove o svoji zaobljubi. Vislava nato zboli in na smrtni postelji Jadvigi zaželi ljubezensko srečo z Janušem, s katerim se ta na koncu tudi poroči. Po nekaj letih se s Švedske vrne Unterstjerna, ki je še vedno zaljubljen v Vislavo, a ga na Poljskem pričaka le pater z žalostno novico.

Faturjeva je navdih za pisanje povesti dobila pri tedaj izredno priljubljenem poljskem pisatelju Henryku Sienkiewicz, ki je leta 1886 napisal delo z naslovom *Potop*. Delo je drugi del triologije o dogajanju med švedsko-poljsko vojno (1655–1660), imenovano tudi »švedski potop«. Gre za zgodbo zaupanja, vere, žrtvovanja, sebičnosti in herojstva, ki se pokažejo na ozemlju Poljske, Litve in Rusije med krvavo švedsko invazijo. Ne gre samo za prikaz zgodovinskega dogajanja, v ospredju je tudi osebna zgodba, odsev človekove duše. Ljudje so ujeti v pretresljive dogodke, borijo se za svoje življenje in prek svojih dejanj spoznavajo sami sebe. Tudi pri Faturjevi je v ospredju zgodovinskega dogajanja več osebnih zgodb, a se nobena ne konča srečno.

## 4 RESNIČNE ZGODOVINSKE OSEBE V POVESTIH

Lea Fatur je v svojih zgodovinskih povestih za ozadje izbrala resnično zgodovinsko dogajanje, ki se ujema z vladanjem v delih omenjenih vladarjev in kraljev – ti se sicer v povestih nikoli ne pojavijo neposredno – posamezni dogodki in glavne osebe pa so večinoma fiktivni. Odločila sem se, da bom malce pobrskala, katere osebe, ki se pojavijo v avtoričinih delih, so zgodovinsko izpričane, in katera imena in dejstva, je Faturjeva uporabila, da je ustvarila določen literarni lik.

V povesti *Vilemir* sta zgodovinsko izpričani osebi Stjepan Tomaš, ki je vladal Bosni med letoma 1443 in 1461, in Mehmed II. Osvajalec, ki je vodil Turke v letih od 1451 do 1481. Oba voditelja sta večkrat omenjena, vendar noben ne nastopi neposredno. Ravno tako je v *Junakinji zvestobe* le omenjen sultan Sulejman Veličastni, ki je vladal v času roparskih turških vpadov med letoma 1520 in 1566. V povesti *Za Adrijo* nastopa kot glavni lik Uskok Juriša Senjanin, ki naj bi tudi dejansko obstajal, živel v Senju in se boril za pravice Uskokov. Zaradi svojih velikih dejanj je celo opevan v več narodnih pesmih. Zgodovinska oseba je bil tudi kranjski stotnik Daniel Frankol, ki naj bi bil po besedah Ivana Steklasa (1904: 35) izredno priljubljen med Senjani. Usmrtiti je dal le enega Senjana, poleg tega je dovolil, da so se vsi

pregnani in izseljeni Senjani vrnili v mesto. Pozitivno ga je opisala tudi Faturjeva, saj je v povesti ravno tako ves čas pomagal Uskokom. Ivana Foscarija kot resnično zgodovinsko osebo sicer nisem nikjer zasledila, sem pa naletela na ime Francesco Foscari, ki je bil beneški dož od 1423 do 1457. To, da gre za enak priimek in kraj, gotovo ni naključje, Faturjeva si imena verjetno ni kar izmislila, najverjetneje je v okviru svoje široke zgodovinske razgledanosti črpala iz starejše zgodovine. Druge povezave med njima razen tega, da sta bila oba beneška plemiča, nisem našla. Tudi dož Francesco Erizzo je dejansko obstajal, a ne gre za isto osebo kot v povesti – Benetkam je namreč pričel vladati leta 1631, dož Erizzo, s katerim se mora v povesti poročiti Cecilija, pa je bil na oblasti dvajset let prej. V povesti *Komisarjeva hči* sta zgodovinsko izpričani osebi guvernerja Ilirskih provinc Marmont in Bentrاند – prvi jih je vodil med letoma 1809 in 1811, drugi pa takoj za njim do njihovega propada – a se v povesti ne pojavita neposredno, temveč sta le omenjena. V povesti *Vislavina odpoved* sta ravno tako večkrat omenjena poljski in švedski kralj. Jan Kazimir je vodil Poljsko med letoma 1648 in 1686, Karel V. Gustav pa je bil švedski kralj od leta 1654 pa do svoje smrti leta 1660.

## ZAKLJUČEK

Lea Fatur je bila izredno razgledana ženska za svoje čase. Njeno veliko zanimanje za zgodovino jo je privedlo do tega, da je napisala več zgodovinskih del, v katerih odseva njeno natančno poznavanje časa in okoliščin, o katerih se je odločila pisati. Izbrala je predvsem slovanske zgodovinske teme, saj je poskušala skrbeti za nacionalno ozaveščanje. Ko trdimo, da je zgodovinski roman oziroma povest nacionalnokonstitutivni žanr, je danes samoumevno, da imamo z nacionalnim v mislih slovenstvo, do pred nekaj desetletji pa je bilo prizadevanje za slovenstvo samoumevno del širšega načrta vzpostavljanja slovanske kulturne identitete. Naj zaključim z besedami Hladnika (2009: 217), ki pravi, da je v času Lee Fatur na nazorski, idejni in politični ravni prevladovalo prepričanje o tem, da varno eksistenco zagotavlja Slovincem le širo slovensko zaledje in da so pravi prijatelji samo med Slovani, zato je bilo zgodovinsko pripovedništvo vzhičeno nad močjo, nravnim zdravjem in gostoljubnostjo Slovanov ter žalostno zaradi nesloge med slovanskimi narodi. Na ravni zgodbe in značajev pa se je kazal njihov strah pred vsemi tujci in jim praviloma namenjal negativne vloge. Lea Fatur je torej uporabila zgodovinsko povest kot model nacionalne politične eksistence. Poskušala je pokazati pozitivne strani in dejanja Slovencev oz. Slovanov, obenem pa opozoriti tudi na neuspešna nacionalna podjetja in posvariti, kako se ne sme ravnati v prihodnje.

## LITERATURA IN VIRI

Brigita Baša, 2006: *Slovenska pisateljica Lea Fatur: Analiza ženskih likov*. Diplomsko delo. Ljubljana.

Lea Fatur, 1996: *Junakinja zvestobe: Povest iz turških časov*. Nova Gorica: Branko.

Lea Fatur, 1910: Komisarjeva hči: Zgodovinska povest. *Dom in svet*.

Lea Fatur, 1906: Vilemir: Romantiška povest izza turških bojev. *Dom in svet*.

Lea Fatur, 1912: *Vislavina odpoved: Povest iz druge švedsko-poljske vojne*. Celovec: Družba sv. Mohorja.

Lea Fatur, 1909: Za Adrijo: Povest iz uskoško-benečanskih bojev. *Dom in svet*.

Andreja Frankovič, 2006: *Uskoki v slovenski zgodovinski povesti*. Diplomaska naloga. Ljubljana.

Miran Hladnik, 2009: *Slovenski zgodovinski roman*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Miran Hladnik, 1983: Pot slovenske zgodovinske pripovedne proze v 20. stoletje. XIX. *seminar slovenskega jezika literature in kulture: Zbornik predavanj*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 63–77.

Miran Hladnik, 1991: *Povest* (Literarni leksikon 36). Ljubljana: DZS

Miran Hladnik, 1996: Slovani v slovenski zgodovinski povesti. XXXII. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 109–127.

Valentin Inzko, 1991: *Zgodovina Slovencev do leta 1918*. Celovec: Mohorjeva založba.

Katarina Jaklitsch, 2000: *Motiv Turkov v slovenski literaturi*. Diplomsko naloga. Novo mesto.

Andrijan Lah, 1997: *Mali pregled lahke književnosti*. Ljubljana: Založba Rokus.

Joža Mahnič, 1964: *Zgodovina slovenskega slovstva 5: Obdobje moderne*. Ljubljana: Slovenska matica.

Maks Smrdel, 1975: Lea Fatur, pisateljica zgodovinskih povesti. *Ljudje in kraji ob Pivki*. Postojna: Kulturna skupnost Postojna.

Ivan Steklasa, 1904: Vid Kisel, karlovški general. *Zbornik znanstvenih in poučnih spisov*. Ljubljana: Slovenska Matica. 23–57.

Ignacij Voje, 1996: *Slovenci pod pritiskom turškega nasilja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Barbara Vrečko, 199?: *Slovenski zgodovinski roman od leta 1900 do 1910*. Diplomsko delo. Ljubljana.

Fran Zwitter, 1964: *Napoleonove Ilirske province*. Ljubljana: Narodni muzej.

Marjeta Žebovec, 2009: *Slovenski književniki rojeni do leta 1899* (dodatna knjiga). Ljubljana: Založba Karantanija.

Peter K. Gessner, 1997: Henryk Sienkiewicz's Epic Novel: *Potop* (The Deluge). <http://info-poland.buffalo.edu/classroom/potop/deluge.html>. 25. 8. 2012.

Second Northern War. Wikipedia, The Free Encyclopedia. [http://en.wikipedia.org/wiki/Second\\_Northern\\_War](http://en.wikipedia.org/wiki/Second_Northern_War). 26. 8. 2012.

Friderik Viljem, Veliki volilni knez. Wikipedija, Prosta enciklopedija. [http://sl.wikipedia.org/wiki/Friderik\\_Viljem,\\_Veliki\\_volilni\\_knez](http://sl.wikipedia.org/wiki/Friderik_Viljem,_Veliki_volilni_knez). 26. 8. 2012.

The 1911 Classic Encyclopedia. Francesco Foscari.

[http://www.1911encyclopedia.org/Francesco\\_Foscari](http://www.1911encyclopedia.org/Francesco_Foscari). 5. 9. 2012.

### **Izjava o avtorstvu**

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo. Poleg tega dovoljujem, da je moje diplomsko delo objavljeno na spletu.

Ljubljana, 6. septembra 2012

Tina Urbanc